

A VALLÁSOS ÉLET KÜLSŐ FORMÁI ÉS AZ EGÉSZSÉGÜGY. 1)

„Minden nemes cselekedet, minden önzetlen gondolat, minden jóra irányuló őszinte szándék, valósággal az isten tiszteletéhez tartozik. —
Clarke Freemann Jakab.

Az ember test- és lélekből áll, s mint ilyen, külsőleg testben, bensőleg lélekben tisztelheti és szolgálhatja istenét.

A benső istenitisztelet és szolgálat az egészségügygyel csak abban az esetben jó összeköttetésbe, ha a lélek tulfeszített erőben, kificzamodott eszmékkal foglalkozik, és a rendes határon túl levő vallásos rajongásba megy át; a lelki erőnek ez a tulkapása veszedelmet is hozhat az illetőre s netán családjára, s károsan hathat a társadalomra.

Ámbár ama korszakokban, midőn az egyesek s mondhatni az egész társadalom működésének irányát a papi hatalom jelölte meg, meg volt engedve, sőt saját anyagi javaik gyarapítása céljából elősegítettett egyeseknek az a szándéka, hogy a társadalmi kötelezettségektől félrehuzódva, a zárdák rideg falai között éljenek a vallásos rajongásnak. De ez irányzat támogatása nagyon káros hatású volt, mert ki tudja hány jó családapa, vagy anya veszett el bennük és a társadalomnak hány tevékeny tagja!!! Ezt az időszakot, melyben az emberi méltóságtól eltévedt eszmékkal foglalkozók száma aránytalanul nagy volt, mint Olaszországban, hol minden 2-ik gyermek papi ruhában járt, méltán nevezhetjük „az idegesek korának.“

Felvilágosodott korunkban az ilyen rajongók száma, hála az égnek, mind kevesbedik. mert mind nagyobb tért hódít az emberi méltóságnak megfelelő józan nézet, hogy nem azok a vallásos emberek, s nem azok keresik az isten országát, kik reggeltől estig, tétlenségükben mellüket verve, emlegetik a teremő nevét, hanem azok, kik munkás életükkel családjuknak, a társadalomnak javára élnek. És ha találkoznak mégis ilyen egyének, mindenki könnyen felfoghatja, hogy az egészségügy hivatásából kifolyólag úgy egyéni, mint családi, társadalmi és culturalis szempontokból is ezekkel szemben zárvonalt húzni kénytelen.

Egészen más viszonyban áll az egészségügy a vallásos élet külső formáinak nyilvánulásaival, mert ezekkel szoros kapcsolatban van a szerint, mint a szertartások az erre kijelölt személyek, egyházi szolgák, papok és kántorok s a közönség által teljesítettnek az e célra

1) Felolvastatott a Dávid F.-egylet székely-kereszturi fiókkörében.

kijelölt helyen, templomban, temetőben és a szokásos szertartások megtartására megjelölt időben, a különböző felekezetek eljárása szerint.

Mayr szerint a hitfelekezetestesség az egyénnek ama tulajdonságai közé tartozik melyek nem a természet rendjében, hanem a társadalmi életben gyökeredznek, s így a vallás-élet külső formáit minden egyes felekezetenél külön tárgyalni fölösleges, értekezésem keretén kívül esnék, s ezért a különböző szertartásokat csak általánosságban fogom megemlíteni abból a czélból, hogy azoknak az egészségügyre netalán káros hatásait megismertessem.

Felolvasásomban tehát tárgyalni fogom a vallásos élet azon külső formáit, melyek az egészségügyvel kapcsolatban vannak és pedig az emberi életkorok különböző időszakában nyilvánuló ténykedések sorrendje szerint. Mielőtt azonban ezt tenném, az egyházi személyekre vonatkozó körülményekről kell szólanom.

Nem lesz fölösleges és érdektelen felemlíteni a statisztika amaz adatát, mely 5-ik helyre teszi az egyházi szolgák halálózását és 53 életévet jelöl ki számukra, mint maximumot, holott az emberi életkor netovábbját kellene elérniök, mert hiszen ők az Istennek szolgálói. Ez az adat világosan meggyőzhet mindenkit arról, hogy a külső szertartások nem járnak egészségügyi hátrányok nélkül, melyeknek elkerülése pedig érdekükben áll. Ebből, valamint a magasabb cultura szempontjából kiindulva, örömmel kell fogadnunk a Nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatási minister urnak 1882-ik év november 6-án 1704 sz. a kiadott azt az üdvös rendeletét, mely szerint az egészségtan tanítása a papnövendékekben és képezdékekben elrendeltetett, mely rendelet által lehetővé vált, hogy a leendő papok és kántorok kellő tájékozást nyerjenek arra nézve, hogy a vallásos élet külső formái megtartása mellett, úgy saját magukra, mint a hívőkre nézve káros körülményeket kikerülhessék és elháríthassák. Ennek a rendeletnek — önként értetődik — az lesz a hatása, hogy nemcsak saját életkoruk, hanem hibeikének átlagát is magasabbra viszik.

A vallásos szertartások körüli egészségtani óvatosság nemcsak a felnőtt korban és nemcsak az egyházi szolgákra nézve szükséges, hanem mindjárt a születést követő keresztelestől kezdve, egész életünkön át követendő vallásos eljárásoknál.

Vegyük először, mint a legelső vallásos szertartást, a keresztelest, melyet saját akaratomkon kívül hajtának rajtunk végre életünk kezdetén. Keresztelest végett az újszülöttet a különböző egyházi szokások szerint, eltérőleg ugyan, de legtöbb helyen alig 1—2 hetős korában a szülői háztól rendesen távollevő templomba, papi lakba, vagy a mi még veszélyesebb, olyan helyeken, hol pap nincsen, a 2-ik vagy 3-ik faluba viszik. — Már magában az az eljárás, hogy az alig megszületett 1—2 hetős csecsemőt, ki a szülői ház légkörénél mást nem élvezett és a legnagyobb óvatossággal őriztetett meg minden légváltozástól, most egyszerre huzamosabb időn át kinteni az idegen s különösen télen a hűvös levegőnek, bizony veszéllyel járhat; s ha ez a veszély rögtön nem is jelentkezik, de csirája lehet a később bekövetkező egészségi hátrányoknak. Valamint a friss

tavaszi rügy, ha a kertész által a polyákból kitakartatva, dér, vagy hideg szelek által érintve, elpusztul, vagy legalább fejlődésben megakadályoztatik: épp így az ujszülött is, a reá nézve szokatlan légkörben, egészségében megtámadtatik, a minek közvetlen, vagy közvetett hatása csak ritka esetben marad el. Ennek illusztrálására szolgáljon a Székely-Keresztur városában 1888-ik évben előfordult halálozási statistika, mely következő: meghalt összesen 91 egyén. A 91 közül 32 egy éven alóli gyermek s ezekből 11 hat héten aluli. Nem azt akarom azonban mondani, hogy e halálozások oka a keresztelestől követett eljárás, Isten mentsen. Én csak be akartam bizonyítani ezekkel az adatokkal, hogy az emberi élet az egy éven s különösen a hat héten alóli időben, mily óvatosságot és gondozást igényel; s éppen azért bármily szent, bármily mélyen gyökeredzett szokás legyen is a keresztelest, ennek végrehajtásánál a főtekintetet az egészségi követelményekre fordítjuk s az egyháznak is nem áll-e érdekében az egyének életét gondozni, mint akár az államnak? Éppen azért a keresztelest szertartást igyekezzünk oda módosítani, hogy az hátránnyal ne járjon.

A modern egészséggtan lehetőnek tartja kívánalmi érvényesítését oly formán, hogy minden bábánál egy hivatalos bejelentő nyomtatványon az ujszülött neme, neve, vallása mellett a születés napja és órája, 24 óra eltelte alatt bejelentendő a községi előljároságnak és pedig szigorú büntetés terhe alatt, a mint az az elhaltakkal történik a halottkémek által. Az előljároság hivatalból tartoznék a vallás szerint az illető papot azonnal az új egyházi polgár létezéséről értesíteni és a pap 6 hét lefolyása alatt tartoznék az ujszülöttet a háznál megkeresztelni és anyakönyvbe bevezetni. Ez az eljárás Angol- és Franciaországban már életbe is van léptetve.

Ennek az intézkedésnek sok előnye van: 1-ször a statisztikára, mert az előljároságnak azt pontosan kellene vezetni, mivel a papi hivatalok által is ellenőriztetnék. 2-ször a katonai ügyekre nézve, mert ezáltal azok pontosabb és gyorsabb elintézését nyernének és a papi hivatal sok munkától lenne megkímélve és esetleges kimaradások alkalmával a felelősség őket nem terhelné. 3-szor az illető ujszülött egészségügye szempontjából, mert meghurczolásnak, szekérázásnak és hülésnek nem lenne kitéve. 4-szer üdvös lenne a vallásos életre nézve is, mert a háznál való keresztelestől a szülők, rokonok és a jó szomszédok minden bizonynyal vallásos érzelmeket meritenének, melyeknek hatása a megfelelő hangulatból kifolyólag mindenesetre maradandó lenne.

Hogy ezt az eljárást minálunk is idő múltán követni fogják, mutatja az a körülmény, hogy a vagyonosabbaknál a keresztelest szertartás már régóta saját házuknál történik, végre hogy ezen jótéteményben minden megterhelhetetés nélkül a szegényebb sorsuak is részesüljenek, úgy humanus, mint egészségügyi és nemzetgazdasági szempontból is kívánatos.

Ez a módosulása a keresztelest szertartásnak, hogy idővel okvetlenül bekövetkezik, arra nézve a különböző népek és felekezetek-

nél divó szertartások történelmi fejlődéséből is merithetünk bizony-
ságot.

Tertullian egyházi író említ föl egy időt, midőn az ujszülöttek-
nek tej és méz nyujtatott vizkeresztelés mellett, jelképéül annak,
hogy a kisedd tejjel és mézzel folyó földnek örököse.

De mivel e szokásos eljárásban többféle betegség okát vélték
látni, ezért az 5-ik száz évben már a keresztelésnek más formájával
találkozunk; ekkor már általánossá lett a husvéti és pünkösti ke-
resztelés, mely urvacsora-osztással is egybekötöttet. De mert e tö-
meges és sok idővel járó szertartás is egészségügyi hátrányokkal járt,
ugyane száz év vége felé már a mindennapi keresztelés jött szokásba
és pedig a keresztelés tiszta vízzel a templomban hajtott végre.

Volt idő még, midőn a catechumenok, vagyis a hittanulók viz
alá meritéssel kereszteltettek, mint az jelenleg a nazarenusok és ana-
baptistáknál van szokásban; azonban, mind a mellett is, hogy ez
nagykorban történt, ennek is sok hátrányos következményét észlel-
ték, mit bizonyít az a tény, hogy az 1494. a nyitrai, 1515. a vesz-
prémi, 1560-ik évben a nagyszombati zsinatokon e szokás el lett
törölve és a mostan is szokásos keresztelési formák hagyattak meg.

A templomban való keresztelésnek egészségügyi hátrányait az
egyházi egyének is belátták, mit bizonyít az, hogy az 1860-ban Esz-
tergomban tartott IV. synodus megengedi, hogy a keresztelés magán-
házban is történhessék gyöngéledő gyermekeknél, de ekkor még
csak orvosi bizonyítvány alapján.

E történelmi adatok eléggé tanuskodnak a mellett, a mit fen-
tebb egészségügyi szempontból felemlitettem.

Keresztelés után az ujszülött, az életkor előhaladásával, mint
gyermekpolgár kezd szerepelni a vallásos társadalomban, a kinek ok-
vetlenül nevelésre van szüksége. Mondhatni, hogy a mai kor az is-
meretek szaporítására és terjesztésére törekszik tulnyomóan, s e mel-
lett a vallásos érzület, a kedély képzése mind inkább, inkább hát-
térbe szorul; ez korunknak igazán elszomorító tüneménye. Hogy
állítasom való, mindenki meggyőződhetik arról, ha amaz ismereteket
vizsgálja, melyeket a lét fentartására és biztosítására gyűjtenünk kell.
Valóban óriási az a tömeg, melylyel ebből a szempontból meg kell
birkóznunk, s ebben a birkózásban minket segít a család, az iskola
és a társadalom; de a kedélyre ható tényezők közül, ha keressük is
alig akadunk valami valóra, s elmondhatjuk, hogy ezen a téren csu-
pán a vallás-erkölcsiség az, a mi tiszta forrás, a többi mind mondva-
csinált, mesterkéltdolog.

A mai nevelési rendszer tehát — mint Zechner Károly tudor a
kedély neveléséről szóló művében mondja — egészen a kedély rová-
sára neveli az értelmet.

Pedig a létért való küzdelmünkben a kedélynek fejlettsége és
edzetsége fölányban van szerintem az értelmi képzetek fölött. A ke-
dély fejlettségének és edzetségének hiánya dönti ki a társadalomból
az erkölcsiség oly sok sebesültjét és halottját. Ennek hiánya okozója
a korunkban mind nagyobb számarányokban mutatkozó elmebetegsé-

geknek és öngyilkosságoknak, melyekről nemcsak lapok, de könyvek is irattak.

Szerencsétlen halállal kimult trónörökösünk egy nyilatkozatában szépen ad kifejezést állításomnak, mikor így szól: „Gyermek koromban igen sokat tanultam s nagyon keveset játszottam, félek, hogy ez a körülmény megbosszulja magát“; s ime, ez a nyilatkozata, milliók bánatára, szomorú ténynyé is vált.

Emberi gyarlóságok, botlások minden időben fordultak elő, s azok a különböző időszakokban, különböző szempontok szerint ítéltettek meg, de hogy korunkban az egyén saját magának ellensége, saját maga életére tör, ez elszomorító és tisztán a vallásos hit apadásának, a kedély neveléshiányának róható fel. A humanus intézmények napjainkban folyton szaporodnak, s ez a körülmény mutatja, hogy a vallás parancsai az emberhez méltóan, tettekben nyilvánulnak, s a mily örvendetes jelenség ez, épp oly elszomorító az, hogy az egyén saját életének becsét nem bírja felfogni és méltányolni. Bizony mondom, ha az egyének elég erkölcsi bátorsággal bírnának és saját életük becsét eléggé felfogni tudnák, s a létért folyó küzdelem minden kis göröngyében nem látnának áthághatatlan akadályokat s a küzdelemben saját kedélyük világánál a siker erős hitében vennének részt: humanus intézményeink tőkájüket akkor nem az elesettek gyámolítására, hanem a küzdők segélyezésére kellene hogy fordítsák; ez pedig, azt hiszem, sokkal magasztosabb és sokkal gyönyörűbb munka lenne.

Legyen tehát jelszavunk: a kedély nevelése mindenek felett; erre pedig egyik leghatalmasabb eszköz a vallás-erkölcsös élet gyámolítása.

A vallásos élet külső kifejezést nyer különösen a templomokban való megjelenéssel és valóban szép: egy nagy közönséget egy érzelm által áthatva látni egy tömegben. De éppen ezért, mert szép, mert magasztos, nevelésünket úgy kell irányozni, hogy azon szép iránti fogékonyság már a gyermekkorban kifejlődjék.

A vallásos nevelés egyik ága a templombajlás, azonban soha ne legyen kényszerített, mert a kényszerítés által nem a templom iránti ragaszkodás, hanem a templom iránti gyűlölet csiráját hinthetjük el; éppen ezért nem is oszthatom azt a nézetet, hogy a gyermekeket úgy kellene kényszeríteni a templomba járásra, mint az iskolába járásra. Mert nézzük az egészségügyi következményeket, gyenge ruházatban óráig tartó isteni tiszteletet, különösen téli időszakokban, végig hallgatni, még felnőtt emberre nézve is veszélyes lehet, ki pedig érdeklődéssel csüng a vallásos tényen és el tud felejtkezni a külső kellemetlen körülményekről; mennyivel veszélyesebb lehet ez a kis gyerekre, a kit a büntetéstől való félelem vitt a templomba és a ki folytonosan érzi a külső körülmények kedvezőtlen hatását.

Nem kívánom én a gyermekeket egészen a nagyok templomozásától elvonni, menjenek ők el oda is, de alkalmas időben. Különösen a téli időszakban a gyermekek templomba ne járjanak, hanem rendeztessék számukra koronként fűtött, tágas teremben, iskolában

isteni tisztelet, az ugynevezett exercitium, hogy ez által az együttes imádkozás magasztossága lelkeikben gyökeret verjen, a mint az br. Eötvös minisztersége alatt tervben volt s némely középiskolákban mai napig is gyakorlatban van.

A gyermekkorban átélt heves kedélymozgalmak emlékünkből eltörülhetetlenek, azért a kényszer helytelen és kárhóztatható a gyermekre nézve, mert a kényszer-eszközök mindig emlékünke jutnak felnőtt korunkban is. A gyermekkorból hozott vallásos hangulatot semmi tudomány megszerzése ki nem küszöböli, de a harag, a bosszú a legnemesebb szándékot is megölheti.

Ha az olvasás- és írással már megismerkedett a gyermek, oly vallásos könyvek adassanak olvasmányul kezébe, melyek az igaz, szép és nemes iránti fogékonyságot a vallásos étellel összhangba hozva, az ő értelmét tudják foglalkoztatni s melyek érzelmi képzettségével egy fokon állanak; igazán háládatos munkának tartanám, ha valaki a biblia tartalmát a gyermeki fejlettség szerint 3, vagy 4 könyvecskebe olvasmányok alakjába foglalná, így e munkáknak olvasása által a biblia megismerése iránti vágy folytonosan fokozatnék és a felnőtt korban valóban mindennapi szellemi táplálékká válnék a biblia olvasása. De legyen az a könyv úgy kiállítva, hogy az egészségügyi követelményeknek megfelelően, különösen ne legyen nagyterjedelmű, hogy súlyánál fogva akadályozza a vele való foglalkozást; jó nagy, testes betűkkel legyen nyomtatva, hogy a szem, olvasás közben, ki ne fáradjon, meg ne erőltessék, mert a szem tulságos megerőltetése is befolyással van a kedélyhangulatra.

A gyermekkori vallásos élet legszebb külső formái közé tartozik a confirmatio, melyet templomban szoktak ugyan véghez vinni, de alkalmas időben, kellemes modorban és igazán lélekemelő hangulatban, s éppen ezért egészségügyi szempontból nem is eshetnék kifogás alá, ha csak nem vesszük tekintetbe azt a körülményt, hogy ez alkalommal különösen a leány-gyermekeket a ruházattal a gondatlan anyák igen kellemetlen helyzetbe hozzák.

A confirmatio után az egyén már mint nagykoru lépik be, lelke érzelmeinek kifejezést adni, az arra a célra megjelölt helyre, a templomba. A templom a latin „templum“-ból, mi bekerített helyet jelent, veszi eredetét és a körülmények szerint 3 féle elnevezése van, u. m. Bazilika, mi királyi nagyépületet jelent; dom az ónémet, „tom“ vagy „tuom“-ból, mi nagyon magasztost. vagy a latin domusból mi házat, „Istenháza“ jelent, származik; és a közhasználatban levő templom elnevezés. Basilika a nagy papi méltóságot viselők székhelyén, tiszteletbeli vagy cathedrális méltóságok székhelyén dom, és az alsóbb egyházi hivatalok székhelyén templom van.

A régi keresztény világban, az üldöztetések miatt nem épültek templomok, hanem catakombákban, földalatti helyiségekben, melyeknek maradványai Rómában. Nápolyban, Párizsban és Syracusában ma is láthatók, — tartattak az isteni-tiszteletek.

Ámbár az Istent, mint mindenütt jelenlevő és mindent tudó lényt mindenütt tisztelhetjük, mégis már az őszövétségben találko-

zunk az isten házával; ámbár az ős időkben az áldozatok az istennek a szabadban mutattattak be, mégis e czélra kijelölt helyek már akkor voltak. Ábrahám a Móriah hegyre ment föl, Dávid a Sion hegyén állított fel szent sátrat, Salamon király a Dávidtól neki hagyott kincsekből a Libanon hegyéről hozott cedrus fákból építtette 7 év alatt a jeruzsálemi templomot.

Ezekből láthatjuk, hogy hajdan óta mindig nagy volt az Isten háza iránt a kegyelet, mely kegyeletről tanuskodik az is, hogy a templomot külsőleg is a legszebb formában, a különböző időszakokban különböző stylban építették, s mindent elkövettek arra nézve, hogy azok az építészet remekei legyenek.

A templom már külsejénél fogva kitünik a többi épületek közül, s rendeltetésének magasztosságát külsejében is főkép tornyával mutatja. A templom nagysága, magassága azt bizonyítja, hogy az egészségügyi követelmények szem előtt voltak tartva minden időben; azokat egészséges és tiszta talajon oly helyekre igyekeztek építeni, hol könnyen hozzájuk lehet jutni. Az építkezésnél a régiek által a közbiztonsági szempont nem volt kellőleg méltatva, mert ritkán találunk oly templomot, hol a nagyságnak megfelelő számú ajtók lennének, s olyat éppen nem, hol az ajtók a be- és kijárára czélszerűen nyílnának a nélkül, hogy léghuzam ne keletkezne.

A kellő és czélszerű világításra, mi egészségügyi szempontból nagyon fontos, szintén nem voltak elég tekintettel, mert némely helyeken a napsugarak egyenes behatása következtében igen nagy, más helyeken igen kis mértékben bocsáttatik be a világosság. Legczélszerűbb lenne itt is, mint minden középületnél az ablakok térfogatát úgy állapítani meg, hogy azok az alapterület $\frac{1}{8}$ -át vagy $\frac{1}{12}$ -ét tegyék. A szellőztetésről szintén nem gondoskodtak eléggé, a mi pedig a legfontosabb egészségügyi tényezőkhöz tartozik minden középületnél: nem intézkedtek továbbá az időszakokhoz és éghajlatokhoz való alkalmazkodásról, mert a fűthetés mindenütt figyelmen kívül hagyva, pedig a fűthetőség, melyet különböző módon lehet elérni, lényeges dolog, a mi Angolország, Belgium, Holland stb. legtöbb templomában megvan s újabban ezt a szempontot mindenütt tekintetbe veszik, pl. nálunk a segesvári ujonnan épült ref. templomban is.

A belső felszerelésre nézve lényeges kívánalma az egészségügynek, hogy a padok kényelmesek legyenek, azokba beülni és belőlük kimenni czélszerűen, t. i. a bennülők háborgattatása nélkül lehessen, a mint az pl. színházakban divatos. Olaszthonban e követelménynek akként igyekeznek megfelelni, hogy a padokat nélkülözik s helyettük székeket használnak. A padok czélszerűsége abban is fog nyilvánulni, hogy a hallgatók a szertartást figyelmesebben tudják végighallgatni, mert az alkalmatlan ülés miatt testileg nem fáradnak ki.

Magától értetik, hogy a templomban való megjelenéskor ruházatunkban nagyon alkalmazkodók legyünk, mert a hűvös helyen huzamosabb tartózkodás legkönnyebben idézhet elő különféle betegségeket, u. m. izületi csúzt, légzési és emésztési szervekben hurutokat és gyuladásokat s különösen azoknál, a kikben a hajlam már meg-

van. Nem hagyhatom különösen megemlítés nélkül a katolikusoknál lévő azt a rossz szokást, hogy hideg köven huzamosabb ideig térdepelve, végzik imáikat; ennek következményei, különösen azoknál, a kik nem annyira belső szükségből, mint inkább fitogtatásból huzamosabb ideig teszik, ritkán maradt káros következmények nélkül. Általános tapasztalat, hogy a vallásos élet külső követelményeinek is leginkább az öregek, az élet őszén levők igyekeznek megfelelni, ha a statistikát vizsgáljuk, arról győződünk meg, hogy oly helyeken, hol az emberek vallásossága kifogás alá nem esik, a templom leggyakoribb látogatói, az öregek között nagyobb a halandóság ott, hol fűtetlen templomokban végzik az istenitiszteleteket, mint ott, hol a templomok fűtve vannak.

A templomozás nálunk szokásban levő idejének kitűzése, a mennyiben a délelőtti és a kora délutáni időben történik, kifogás alá nem esik; de az ugynevezett reggeli templomozások (Roraték) már nem helyeselhetők, nem különösen azért, mert a legalkalmatlabb időszakban, télen szoktak történni. A meleg szobából korán reggel való távozás, mikor a test az éjszakai nyugalomban szerzett nagyobb fokú hőmérsékét még nem vesztette el, a legnagyobb veszélyeket vonhatja maga után még az esetben is, ha a szabadban való tartózkodás csak néhány perczig tart, de tudvalevőleg ezen reggeli templomozások a hűvös templomi légkörben egy félóránál is tovább tartatnak, s éppen azért az egészségügyi rendellenességek még nagyobb mértékben nyilvánulhatnak.

A vallásos szertartások közül végül a temetésről kell megemlékeznem.

A temetési szertartás mai alakjában, midőn t. i. a házhoz egybegyűlnek, rokonok, ismerősök és tisztelők, azon esetben válik veszélyessé, ha a halálesetet ragály, vagy fertőző betegség idézte elő, vagy pedig a hulla rohadásba ment át, pl. nagy melegben, nyáron. Ilyenkor szakitanunk kell azzal a társadalmi szokással, hogy t. i. minél számosabban jelenjünk meg a haláleset színhelyén, mert saját családtagjaink életét is mindig veszélyeztetjük a ragály elhurczolása által.

Az ős keresztények halottaikat temetés előtt a templomba szokták vinni, hol az egyházi utolsó tisztességétél végeztetett; e szokást már a IV-ik százban betiltották és a háztól egyenesen a temetőbe szállították halottaikat; s mindemellett még napjainkban is sok helyen szokásban van a holttesteknek templomba vitele, e szokás ellen pedig a felvilágosodott egyéneknek határozottan állást kell foglalniok, valamint az ellen is, hogy a halottakat házok mellett levő kertekbe helyezték öröknyugalomra. Már az 1812. évi november 24-én 29.304 sz. a. a helytartótanács is megtiltotta e helytelen és rossz szokást s a temetkezést bekerített helyekre rendelte el.

Addig is, míg a régi görögök és rómaiaknál szokásban levő hullaégetés törvényhozásilag lenne elrendelve, égető szükségnek tartom minden nagyobb községben temetkezési intézetek felállítását,

hullaházak berendezését, hová a halott a halál hivatalos constatálása után azonnal elszállíttassék és onnan rövid szertartással eltemetessék.

Még a temetési szertartásoknál szokásban levő torozásokról is, mint szintén veszélyesekről és illetlenekről, szükségesnek tartom szólani.

Az ős időkben a halál-eseteknél végzett isteni tiszteletek alkalmával különféle ajándékokkal szoktak az egyházi szertartást végzőknek kedveskedni, ez ajándékok egy része a szegényebb sorsu halottak temetési költségeinek fedezésére, más része pedig a temetkezésnél különféle szolgálatot tevő alsóbb rendű egyházi személyek, az ugynevezett clerus megvendéglésére fordítottak, kik aztán ez ajándékokat együttesen, ájtatos könyörgés mellett, szokták elkölteni. E szokásból származott, a mint látszik, a vallásos társadalom támogatása mellett, a ma is szokásban levő torozás. (Nálunk, magyaroknál, nemzeti — az igaz, hogy Ázsiából hozott, tehát így ázsiai eredetre valló — szokás volt.) Disztelenebb szokást pedig alig lehet képzelni, mint midőn a halottas háznál a temetési gyászünnepelet, a lakmározás által előidézett, zajos vigalom váltja fel, a mely nemcsak disztelenségéért üldözendő, hanem azért is, mert a hulla által megfertőzött légkörben való vig lakmározás következtében az emberi szervezet nagyobb mértékben veszi fel a fertőző anyagokat, mint rendes állapotban. A temetkezési egyletek felállításával a torozások a társadalmi szokásokból könnyen kiszoríthatók, a mint az a nagyobb városokban már eléggé tapasztaltatott.

Azt hiszem, sikerült kimutatnom azokat a hátrányokat, melyekkel a vallásos élet külső formáinak való hódolás jár, ha az nem történik kellő óvatossággal. Ne méltóztassanak azonban az előadottakat úgy fogni fel, mintha én a mostani szokások felett egészben pácztát akarnék törni, vagy önöket szertartásokhoz való ragaszkodástól el akarnám idegeníteni. Nem, csak arra akartam rámutatni, hogy a kellő óvatosság már a halálozások számarányának csökkentése céljából is, itt is éppen oly szükséges, mint másnemű ténykedéseknél. Mint minden modern tudománynak, úgy főképp az orvosi tudománynak kötelessége elkerülhetővé tenni minden olyan olyan körülményt, mi az egyén életére rombolólag hathat, mert, mint néhai Rudolf trónörökösünk az 1886-ik évben Bécsben tartott egészségügyi congressust megnyitó beszédében szépen kifejezte:

„Az állam és a társadalom legbecsesebb tőkéje az ember; minden egyes életnek bizonyos határozott értéke van, azt megtartani és a természettől változhatlanul megszabott határig lehetőleg érintetlenül megőrizni, nemcsak a humanitás parancsa, hanem egyik legelső feladata minden közösségnek.“

DR. JANKOVICH PÁL.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1889. július.

(A francia protestans történelmi társulat, s a párisi bibliai társulat évi gyűlése, és a francia szabadelvű egyházak képviselőinek három évenként tartani szokott idei összejövetele.)

Szerkesztő Ur!

Mint ez időszakban rendszeren tenni szoktam, leveletem a kiválóbb vallásos társulatok évi gyűléseinek szentelem. E gyűléseket az idén bizonyos okokból néhány héttel később tartották, mint ezelőtt. Az orthodoxok gyűléseiről most se irhatok semmit, mivel ők nem engedik be oda a liberálisokat. S nem szólhatok a lutheranusok papi értekezleteiről se, melyek pedig nagyon érdekesek és tanulságosak szoktak lenni, s a melyekre szívesen látnak bárminő felekezetűeket. Ugyanis ez évben a lutheranusok papi gyűlése tényleg nem tartatott meg. Az okát ennek nem mondhatom, mivel azt lutheranus testvéreink maguk sem hozták nyilvánosságra. Bármi lett legyen, sajnálni lehet, hogy elmaradtak, mert ezáltal mi nagyérdekű vitáktól fosztatunk meg. Remélni lehet, hogy a jövő évben ez értekezlet nem fog elmaradni.

A vallásos társulatok gyűlései közül időben a legelső a francia protestans történelmi társulaté, mely jun. 7-én tartatott meg az Oratoire-templomban, Schickler ur elnöklete alatt. Ez az a társulat, hol liberálisok és orthodoxok egymással találkoznak. A nagyon érdekes jelentés sokban hasonlított egy nekrológ sorozathoz, mert ritkán szenvedett a társulat oly nagy veszteségeket, mint a lefolyt évben. Egy esztendő alatt több jeles író halt meg: Rossew Saint-Hilaire, ki Spanyolország történelmét írta meg egy kiváló munkában; Gaberel, genfi pap, ki a társulat Bulletin-jébe írt értékes dolgozatokat; L. Anquez, az egyetem felügyelője, részrehajlatlan író, ki a francia protestantismus politikai szerepéről adott ki több kötetet; Gustave Masson, tanár „Harrow-on-the Hill“-ben, ki az Angolországban találtató archivumokban hasznos kivonatokat írt össze a francia protestansok történelmére vonatkozólag; Bordier, sok nevezetes történelmi munka szerzője s a francia protestansok történelme új kiadásának szerkesztője; és még sok mások. Az elnök meleg szavakban emlékezett meg az elhunytakról, kiknek halála ürt hagyott maga után. Fennebb említettem, hogy a vallásos társulatok gyűléseit ez évben a szokottnál később tartották. Ennek okát megtaláljuk az